

ԱՆԱՀԻՏ ՄԱՆԱՅԱՆ

Արդարադատության ակադեմիայի գիտական
աշխատանքի գծով պրոռեկտոր,
ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԷԼԻՏԻԶՄԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ ԵՎ ԴՐԱ ԴԵՐԸ ԺՈՂՈՎՐԴԱԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ԻՐԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Հեղինակը վերլուծում է ժողովրդավարության ժամանակակից հայեցակարգերը: Նա հանգում է եզրակացության, որ «ժողովրդավարություն» հասկացության պատշաճ ընկալման համար իշխանությունը ժողովրդի կողմից և ժողովրդի համար իրականացնելու առանձնահատկությունը բավարար չէ, և ժողովրդաիշխանության դոկտրինաներն ունեն վերահիմաստավորման կարիք: Հեղինակը կարծում է, որ հիշյալ համատեքստում առանցքային պետք է լինի այն, որ ժողովրդավարությունը կառավարման ձև է, որի շրջանակներում իշխանության աղբյուրը ժողովուրդն է, իշխանությունն իրականացվում է ժողովրդի կողմից և ժողովրդի համար՝ հիմքում ունենալով մարդուն՝ որպես բարձրագույն արժեք, և նպատակ ունենալով վերջինիս համար երաշխավորել ինքնարտահայտման ու ինքնադրսևորման հնարավորություններն ու անհատի արժևորման պահանջի իրացումը: Հեղինակը հանգում է եզրակացության, որ ժողովրդի իշխանությունն անսահմանափակ չէ և պետք է սահմանափակված լինի մարդու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով: Ավելին, վերլուծելով էլիտար ժողովրդավարության հայեցակարգը՝ հեղինակը եզրահանգում է, որ հիշյալ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է էլիտիզմի գաղափարի հիման վրա իշխանության ներկայացուցիչների ընտրություն՝ ունենալով կոմպետենտության ու պրոֆեսիոնալիզմի հատկանիշները հիմքում:

Հիմնաբառեր- ժողովրդավարություն, ժողովրդի իշխանություն, մարդը՝ որպես բարձրագույն արժեք, մարդու և քաղաքացու իրավունքներ և ազատություններ, էլիտար ժողովրդավարություն, էլիտիզմ, կոմպետենտություն և պրոֆեսիոնալիզմ:

«Ժողովրդավարությունն» առօրյայում օգտագործվող ամենատարածված հասկացություններից է, և ժամանակակից աշխարհում դժվար թե գտնվի մեկը, ով ծանոթ չէ հիշյալ եզրույթին: Միևնույն ժամանակ, կարծում ենք, որ նշված հասկացությունը ոչ միշտ է պատշաճ ընկալվում, իսկ որոշ դեպքերում ձևախեղված էությամբ է կիրառվում, հատկապես, երբ ավտորիտար և տոտալիտար ռեժիմներն իրենց ժողովրդավար են հռչակում՝ ժողովրդի աջակցությունը որպես դրա հիմնավորում վկայակոչելով¹: Մինչդեռ, հարկ է նկատի ունենալ, որ ժողովրդի աջակցությունը փաստող այս կամ այն երևույթների առկայությունը, օրինակ՝ ընտրությունների հրապարակված արդյունքները և այլն, չեն կարող ժողովրդի իրական իշխանությունն ու ժողովրդավարության գոյությունը փաստող միակ վկայությունը լինել: Վերջիններս ենթադրում են մի շարք այլ կարևոր հանգամանքների առկայություն, որոնց էությունը անհրաժեշտ ենք համարում բացահայտել ստորև:

Բառարանային ձևակերպմամբ. «...ժողովրդավարությունը ժողովրդի կողմից կառավարումն է, որտեղ գերագույն իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին և իրականացվում է նրա կողմից անմի-

ջականորեն կամ ազատ ընտրական համակարգի համատեքստում նրա կողմից ընտրված ներկայացուցիչների միջոցով»: Ինչպես բնութագրում էր Աբրահամ Լինքոլնը. «ժողովրդավարությունը «ժողովրդի կողմից և ժողովրդի համար» իրականացվող իշխանությունն է»²: Մեկ այլ բնորոշմամբ՝ ժողովրդավարությունը կառավարման ձև է, որի պարագայում քաղաքացիներն անձամբ կամ իրենց կողմից ընտրված ներկայացուցիչների միջոցով իրականացնում են (քաղաքական) որոշումների կայացման իրավունքը: Ընդ որում՝ ժողովրդավարության հիմքում ժողովրդին որպես իշխանության աղբյուր ճանաչելու հանգամանքն է³: Ժողովրդավարությունը ներկայացվում է նաև որպես հասարակության պետական քաղաքական այնպիսի կազմակերպում, որտեղ ժողովուրդն է հանդիսանում իշխանության աղբյուրը⁴:

Հիշյալ համատեքստում հարկ է նկատի ունենալ, որ գրականության մեջ ներկայացվում են նաև տարաբնույթ հանգամանքներ, որոնք ենթադրում են, այսպես կոչված, «լավ, որակյալ» ժողովրդավարության առկայությունը, այդ թվում՝ չափահաս քաղաքացիների համընդհանուր ընտրական իրավունքի, պարբերական, ազատ, մրցակցային, արդար

www.journal.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ընտրությունների, առավել քան մեկ քաղաքական կուսակցության, առավել քան մեկ տեղեկատվության աղբյուրի առկայությունը և այլն⁵ :

Ամփոփելով ներկայացված տեսակետները՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ չնայած դրանցից յուրաքանչյուրը տարբեր դիտակետերից է մոտենում քննարկվող երևույթին, սակայն բոլորի համար էլ առանցքային է մի կարևոր հանգամանք՝ այն, որ իշխանության աղբյուրը ժողովրդավարական հասարակական համակարգերում ժողովուրդն է: Հետևաբար, մեր կարծիքով, «ժողովրդավարություն» երևույթը բնութագրելու համար առաջին ելակետային հանգամանքն այն է, որ, ի տարբերություն կառավարման այլ ձևերի, ժողովրդավարության պարագայում իշխանության իրական աղբյուրը ժողովուրդն է, իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին, իրականացվում է ժողովրդի կողմից և ժողովրդի համար:

Հիշյալ համատեքստում հարց է առաջանում այն մասին, թե՞ արդյո՞ք համընդհանուր ճանաչում գտած և վերը նշված բնորոշումը բավարար է ժողովրդավարության էությունը պատշաճ ընկալելու և ներկայացնելու համար: Ավելին՝ արդյո՞ք այդ բնորոշման պայմաններում ընդհանրապես հնարավոր է խոսել ժողովրդավարության առկայության կամ բացակայության մասին, թե՞ վերջինս ընդամենը նպատակ է, որին պետք է ձգտել, սակայն երբևէ հնարավոր չի լինի կատարյալ ձևով կենսագործել: Հիշյալ համատեքստում հիշատակման է արժանի գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետը, որ ժողովրդավարությունն ընդամենը սոցիալական իդեա, նպատակ է և չափազանց բարդ, կամ նույնիսկ անհնար է վերջինս ամբողջությամբ իրացնել: Նշված տեսակետի կողմնակիցների կարծիքով, տվյալ պարագայում հիմնական մեթոդոլոգիական ասպեկտն այն պետք է լինի, որ ժողովրդավարությունը ոչ թե պետք է դիտարկել որպես որակ, որը բնորոշ է կամ բնորոշ չէ կոնկրետ հասարակությանը, այլ հիմնական ուշադրությունը պետք է սևեռել այն հանգամանքին, որպեսզի «ժողովուրդն» ինքը պատասխան տա այն հարցին, թե որքանով է ժողովրդավարական ինքը, որքան է ժողովրդավարական կարող է կամ պետք է լինի և ինչպե՞ս ժողովրդավարությունը կարելի է ընդլայնել⁶ :

Առաջադրված հարցադրումներին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է մի քանի կարևոր հիմնահարցերի վերլուծություն, ինչին հարկ ենք համարում անդրադառնալ ստորև:

Գրականության մեջ ընդունված է այն տեսակետը, որ ժողովրդավարական կառավարումն իր հետ բերում է բազում խնդիրներ, որոնք սկսում են

կասկածի տակ դնել վերջինիս արդյունավետությունը: Այդ թերությունները հարկ ենք համարում վերլուծել հիշյալ համատեքստում:

Կարևորագույն բացասական երևույթը, որին հանգում են ժողովրդավարական կառավարման համակարգերը, «միջակ առաջնորդների» կամ այսպես կոչված «կարգախոսների ստրուկների» ձևավորումն է, ինչն իր հերթին հանգեցնում է ցածր մշակույթի առաջացման: Տոկվիի կարծիքով նույնիսկ, եթե լավ առաջնորդները կարողանում են զալ իշխանության, նրանք ի վիճակի չեն լինում իրականացնել երկարաժամկետ և համահասարակական ծրագրեր, քանի որ վերջիններս գտնվում են տարատեսակ հետաքրքրություններ ունեցող անկայուն հասարակության «ողորմածության» ներքո, որն անընդհատ փոխում է իշխանության կրողներին ընտրությունների արդյունքում: Այդ հանգամանքն իր հերթին հանգեցնում է իշխանության անարդյունավետության⁷: Ավելին՝ ընդգծվում է, որ հիշյալ համակարգերում հաջողակ քաղաքական գործիչ է դառնում այն անձը, ով հմտացած է բանակցությունների և «առևտրային» հարաբերությունների, հետևաբար նաև՝ կոնկրետ ծրագրերի աջակցության ad hoc կոալիցիաներ ստեղծելու հարցերում⁸: Նույնիսկ ժողովրդավարական կառավարման սկզբունքներին վերաբերող մեթոդական ուղեցույցներում է շեշտադրվում ներկայացուցիչների՝ ինքնագովազդի գործառույթը, և ընդգծվում է, որ վերջիններիս հաջողությունը հնարավոր է սոսկ այդ գործառույթի իրացման պարագայում, քանի որ անձը չի կարող ճանաչված լինել, քանի դեռ չի գովազդում իրեն⁹:

Ժողովրդավարական հասարակական համակարգերի կարևորագույն թերություններից է դիտարկվում նաև այսպես կոչված «դատարկ տարածքի» սինդրոմը: Վերջինիս էությունը կայանում է նրանում, որ իշխանության կրողն ու աղբյուրը, այն է՝ ժողովուրդը, տվյալ պարագայում չանհատակացվող, վերացական երևույթ է՝ բաղկացած անընդհատ փոփոխվող մասսաներից: Արդյունքում՝ առաջանում է այսպես կոչված «դատարկ տարածք», որի համատեքստում էլ իրականացվում է իշխանությունը՝ ժողովրդի կողմից ընտրված կամ ինքնանշանակված անձանց կողմից, իսկ ժողովուրդն ինքն իրականում հեռացված է մնում իշխանությունից: Արդյունքում՝ նման իշխանությունը անմիջապես զբաղեցվում է այնպիսի անհատներով, որոնք խաղում են հասարակական կարծիքի հետ կամ շահարկում են այն: Այդ հանգամանքն էլ իր հերթին հանգեցնում է պոպուլիստ քաղաքական գործիչների դեմագոգիկ կառավարման կամ ժո-

ղովրդավարության դիմակով քողարկված բռնապետության¹⁰ :

Ժողովրդավարության հաջորդ թերությունն այն է, որ վերջինիս պարագայում պետությունն անընդհատ հավասարակշռում է օխոկրատիայի և դիկտատուրայի միջև: Ավելին՝ անձի դիկտատուրան տվյալ պարագայում փոխարինվում է մեծամասնության դիկտատուրայով, ինչը միանշանակ ավելի լավ չէ, եթե ոչ ավելի վատ հասարակական հարաբերությունների բնականոն ընթացքի տեսանկյունից¹¹ : Գրան գումարվում է այն, որ նույնիսկ ժամանակակից ժողովրդավարությունները չեն կարողանում գերծ մնալ պլուտոկրատիայից (հարստության իշխանությունից)¹² :

Ժողովրդավարական կառավարման համակարգերին բնորոշ կարևորագույն թերություններից է նաև վերջինիս իռացիոնալությունը, ինչի հիմքում ընկած է անիրագեկ բազմության կողմից իրենց շահերը ճիշտ ընկալելու անհնարինությունը¹³ :

Հիշյալ համատեքստում հարկ է նկատի ունենալ, որ տվյալ պարագայում ուսումնասիրության հիմնական սուբյեկտը հենց անհատն է, քանզի, երբ քննարկվում է խմբի «ռացիոնալության» հարցը, այն հնարավոր է դիտարկել սոսկ խմբի անդամների վարքագծի տեսանկյունից: Գրականության մեջ կարելի է հանդիպել այն տեսակետին, որ ռացիոնալ անհատը ևս եսասեր է: Ավելին, ընդգծվում է, որ, քանզի ժողովրդի քաղաքական վարքագիծը նման է տնտեսական փոխհարաբերությունների մասնակիցների վարքագծին, ենթադրվում է, որ նրանք կոնկրետ որոշումներ կայացնելիս հաշվի են առնում միայն իրենց սեփական շահերը: Այդ առումով, օրինակ, ակնհայտ է, որ անհատները կոնկրետ իրի համար չեն վճարում առավել, քան անհրաժեշտ է՝ սոսկ արտադրողի կամ վաճառողի բարեկեցության շահերը նկատի ունենալով: Վերը շարադրվածը հաշվի առնելով՝ հիշյալ հեղինակների համար առանցքային է դառնում տնտեսական մոդելի տարածումը քաղաքական վարքագծի վրա, ինչի համատեքստում ակնհայտ է, որ երբ անհատն ընտրում է, պաշտոն է զբաղեցնում կամ իր պաշտոնական լիազորությունների շրջանակներում որոշակի քաղաքականություն է իրականացնում, ենթադրվում է, որ դա չի արվում հանրային շահերից ելնելով: Ավելին, ակնհայտ է և այն, որ հնարավոր չէ երաշխավորել, որպեսզի անհատը միշտ հետևի ներդաշնակ հասարակական կյանքի համար անհրաժեշտ և փիլիսոփաների կողմից նախանշված բարոյական նորմերին: Այդ հանգամանքն իր հերթին առանցքային է դարձնում այն հարցը, որ համապատասխան նորմերն ու ինստիտուտները

պետք է ձևավորվեն՝ նկատի ունենալով եսասեր վարքագծի առկայության անընդհատ հնարավորությունը, և վերջինը այնպես ուղղորդվի, որպեսզի այդ վարքագիծը շահավետ, այլ ոչ վնասակար դառնա հասարակության անդամների և հասարակական հարաբերությունների բնականոն զարգացման համար: Տնտեսական հարաբերություններում հիշյալ արդյունքը որոշակի առումով երաշխավորվում է նաև այն պատճառով, որ նրանք կառուցվում են ինքնակարգավորվող ու ինքնակազմակերպվող վարքագծի հիման վրա¹⁴ :

Հիշյալ համատեքստում կարևորվում է նաև քաղաքական կուսակցությունների վարքագծի ընկալումն ու վերլուծությունը: Հարկ է նկատի ունենալ, որ կուսակցությունները բաղկացած են քաղաքական գործիչներից, ովքեր իշխանության են ձգտում ոչ թե նպատակով քաղաքականություն իրականացնելու, այլ «պաշտոն ունենալու հանգամանքից բխող շահ, հեղինակություն, իշխանություն ձեռք բերելու համար»: Այդ նպատակով էլ նրանք այլոց հետ միավորվում են քաղաքական կուսակցություններում՝ իշխանություն ձեռք բերելու համար պայքարելու նպատակով: Արդյունքում՝ ակնհայտ է դառնում, որ ժողովրդավարական քաղաքական համակարգերում կուսակցությունները համարժեք են գործարարներին՝ տնտեսական հարաբերություններում: Հետևաբար, կուսակցությունները ձևավորում և իրականացնում են այնպիսի քաղաքականություն, որը, նրանց կարծիքով, կարող է առավել շատ ձայներ երաշխավորել, այնպես, ինչպես գործարարները արտադրում են այնպիսի արտադրանք, որը, նրանց կարծիքով, առավել շատ շահույթ կբերի: Բնականաբար, պետական իշխանությունը պետք է որոշակի սոցիալական գործառույթներ իրականացնի, իսկ իշխող կուսակցությունը բավարար թվով ընտրողների պետք է բավարարված պահի՝ վերընտրվելու հանգամանքը երաշխավորելու նպատակով: Այլ կերպ՝ քննարկվող «փոխանակման հարաբերություններում» քաղաքացիները պետք է որևէ բան ստանան իրենց ձայների դիմաց: Սակայն, այս օգուտները ընտրվելու և իշխանությունը պահելու մոտիվացնող նպատակի սոսկ կողմնակի արդյունքն են, այնպես, ինչպես գնորդին համապատասխան որակի մեքենա տրամադրելն է մեքենա վաճառողների համար արդյունավետ վաճառք կազմակերպելու սոսկ կողմնակի արդյունք:

Այս ամենը գիտակցելով՝ կուսակցություններն իրենց զաղափարախոսությունը հրապարակում են գովազդներին բնորոշ ոճով: Քանզի կուսակցության նպատակն է ընդամենը ընտրվել, վերջիններս

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

րիս առաջնորդները հոգ չեն տանում գաղափարա-
խոսության ներքին արժեքի, նշանակության մա-
սին, այլ ձևավորում են այնպիսի գաղափարախո-
սություն, որը, նրանց կարծիքով, կգրավի առավել
մեծ թվով ընտրողների¹⁵ :

Վերը շարադրվածը հաշվի առնելով՝ հանգում
ենք այն եզրակացության, որ ժողովրդավարության
թերությունները ու դրա հետևանքով հասարակա-
կան համակարգերում առաջացող ձևախեղումները
գրեթե նույնանում են պետական ռեժիմի այլ ձևերի
թերությունների և վերջիններիս համատեքստում
առաջացող ձևախեղումների հետ: Օրինակ՝ որպես
ոչ ժողովրդավարական քաղաքական ռեժիմի ար-
տահայտություն դիտարկվող բացարձակ միապե-
տության թերություններ են հանդիսանում մեկ ան-
ձի կամքից ու որակներից ամբողջ պետության ճա-
կատագրի կախվածությունը, գահաժառան-
գության հարցի շուրջ առաջացող կոնֆլիկտները,
այն, որ ժողովրդի դժգոհությունը հաղթահարելու
հիմնական միջոցը դառնում է իշխանության տա-
պալումը, ինչը կարող է վերաճել քաղաքացիական
պատերազմի և այլն¹⁶ : Ակնհայտ է, որ հետևանքա-
յին տեսանկյունից քննարկվող թերությունները
գրեթե նույնանում են ժողովրդավարության թերու-
թյունների ու ժողովրդավարական հասարակական
համակարգերի ձևախեղումների հետ: Ավելին՝ այդ
հանգամանքը նկատի ունենալով՝ գրականության
մեջ տեսակետ է արտահայտվում, որ իրականում
ստացվում է այնպես, որ ժողովրդավարության գա-
ղափարը, որն ամեն ինչ կարող է նշանակել, բա-
ցարձակ ոչինչ էլ չի նշանակում¹⁷ :

Կարծում ենք, որ ժողովրդավարության գաղա-
փարն անբովանդակ հասկացության կարելի է վե-
րածել և պետական ռեժիմի այլ տարատեսակնե-
րին բնորոշ նույն խնդրահարույց իրավիճակներին
կարելի է հանգել մի դեպքում՝ ժողովրդավարությու-
նը սոսկ որպես իշխանությունը ժողովրդին պատ-
կանելու հատկանիշով օժտված պետական ռեժիմ
դիտարկելու պարագայում:

Հետևաբար, գտնում ենք, որ ժողովրդավարու-
թյան էության առնչությամբ առկա ընկալումներն ու
դոկտրինալ մոտեցումներն ունեն վերախիմաստա-
վորման անհրաժեշտություն: Ավելին՝ ժողովրդա-
վարության էության պատշաճ ընկալման համար
միայն վերը ներկայացված համընդհանուր ճանա-
չում գտած բնորոշման վկայակոչումը բավարար չէ,
և հիշյալ համատեքստում անհրաժեշտ է հաշվի
առնել մի քանի կարևոր հանգամանք ևս:

Այդ առումով ելակետային նշանակություն ու-
նի այն, որ, մեր կարծիքով, ժողովրդին որպես իշ-
խանության աղբյուր ճանաչելու մոտեցումն ինք-

նանպատակ չէ և վերջինս որպես այդպիսին երբևե-
չի կարող ընկալվել: Ավելին, կարծում ենք, որ այդ
մոտեցումը որդեգրելու պատճառները բնական են և
հիմնված են մարդու բնույթն ու հասարակության
ձևավորման առանձնահատկությունները հաշվի
առնելու հանգամանքի վրա: Այդ տեսանկյունից
ակնհայտ է, որ ցանկացած հասարակական քա-
ղաքական կազմավորում էլ ձևավորվում է առաջին
հերթին անհատի պահանջմունքները բավարարե-
լու և մարդու՝ որպես տեսակի գոյությունը պահպա-
նելու համար: Հետևաբար, ակնհայտ է նաև, որ հիշ-
յալ նպատակին հասնելու լավագույն միջոցը կա-
րող է լինել մարդկանց, ժողովրդին իշխանության
աղբյուր ճանաչելը:

Այդ հանգամանքն իր հերթին ենթադրում է, որ
ժողովրդավարության դոկտրինն ինքնին պետք է
կառուցված լինի այն տրամաբանությամբ, որ վեր-
ջինիս առանցքում մարդն է, ում համար երաշխա-
վորված են ինքնարտահայտման ու ինքնադրսևոր-
ման հնարավորություններն ու անհատի արժևոր-
ման պահանջի իրացումը: Կարծում ենք, որ վերը
նշված հանգամանքը հանդիսանում է ժողովրդա-
վարության էությունը, հիմնական իդեալը, նպա-
տակը, վերջինիս ելակետային հատկանիշն ու
տարբերակիչ առանձնահատկությունը հասարա-
կության պետական քաղաքական կառուցվածքի
այլ ձևերից: Հետևաբար, ժողովրդավարությունն
ինքնին ինքնանպատակ չէ, և վերջինիս արժեքը ոչ
թե զուտ իշխանությունը ժողովրդին պատկանելու
հանգամանքի մեջ է՝ այլ վերը նշված նպատակի
փաստացի իրականացման:

Հետևաբար, ակնհայտ է, որ *ժողովրդավարու-
թյան առկայության մասին կարելի է խոսել սոսկ
այն իրավիճակում, երբ յուրաքանչյուր կոնկրետ
անհատ զգա, որ կոնկրետ հասարակական համա-
կարգում մարդն է քարճրագույն արժեք, և իր հա-
մար երաշխավորված են ինքնարտահայտման ու
ինքնադրսևորման հնարավորություններն ու իր՝ որ-
պես անհատի արժևորման պահանջի իրացումը*:

Հիշյալ համատեքստում հարկ ենք համարում
անդրադառնալ նաև այն հանգամանքին, որ բացի
ժողովրդավարության դասական «մեծամասնու-
թյան» տեսությունից, առկա են ժողովրդավարու-
թյան նաև այլ տեսություններ, որոնք մի շարք
առանցքային հարցերում կոնցեպտուալ առումով
տարբերվում են առաջինից:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ դրանք ևս, օրինակ՝
պլյուրալիստական, խորհրդատվական և այլ տե-
սությունները, առաջարկում են հասարակական
համակարգերում առաջացող ձևախեղումները
հաղթահարելու տարատեսակ եղանակներ: Սա-

www.journal.lawinstitute.am

կայն, մեր կարծիքով, հատկանշականը հիշյալ համատեքստում այն է, որ դրանցից որևէ մեկը չի կարող հաղթահարել վերոհիշյալ թերությունների առաջացման հիմնական պատճառը՝ մարդու անձնային ու սոցիալական առանձնահատկությունները, մասնավորապես, վերջինիս եսասեր լինելու հանգամանքը, ինչի արդյունքում են առաջանում նշված հիմնական ձևախեղումները:

Միևնույն ժամանակ, հիշյալ համատեքստում կարևոր ենք համարում ժողովրդավարության տեսություններից մեկի՝ «Էլիտար ժողովրդավարության» տեսության առանցքային առանձնահատկությունների բացահայտումն ու վերլուծությունը:

Ժողովրդավարության Էլիտար տեսության հիմնադիրը Յոզեֆ Շումպետերն է, որը պնդում էր, որ. «...ժողովրդավարությունը չի նշանակում, որ ժողովուրդն անմիջականորեն կառավարում է: Ժողովրդավարությունն ընդամենը նշանակում է, որ ժողովուրդը հնարավորություն ունի ընդունելու կամ չընդունելու այն անձանց, որոնք նրան պետք է կառավարեն: Այս մեթոդի ժողովրդականությունը պայմանավորված է նրանով, որ առաջնորդների թեկնածուները ընտրողների ձայները ստանալու համար ազատ մրցակցության հնարավորություն ունենան»:

Ժողովրդավարության Էլիտար մոդելի կողմնակիցները հասարակությունը տարանջատում են կառավարող փոքրամասնության (Էլիտա) և չկառավարող մեծամասնության (մասսա): Մասսան չի հետաքրքրվում քաղաքականությամբ, չի տիրապետում բավարար գիտելիքների և ամբողջական տեղեկատվության, չի կարողանում ճիշտ որոշումներ կայացնել, ինչի պատճառով էլ ինքնակամ Էլիտային է փոխանցում քաղաքական գործընթացները ղեկավարելու իրավունքը: Քանի որ քաղաքացիների մեծամասնությունը իռացիոնալ է, կոմպետենտ չէ և ունի անկայուն նախապատվություններ, մասսայի քաղաքական մասնակցությունը սահմանափակվում է ընտրություններով¹⁸: Ավելին, Դ. Ս. Միլի կարծիքով, քաղաքացիների մեծամասնությանը բնորոշ հիշյալ խնդիրները լուծելու հիմնական տարբերակը իշխանությունը կրթված անձանց փոխանցելն է՝ առաջնորդների և քաղաքականության մտածված ընտրությունը երաշխավորելու համար, միևնույն ժամանակ խրախուսելով ընդհանուր առմամբ ժողովրդի մասնակցային ժողովրդավարությունը՝ վերջիններիս խելամիտ ինքնակառավարման վերաբերյալ պրակտիկ գիտելիքներ փոխանցելու միջոցով: Ավելին, Միլի կարծիքով, անհրաժեշտ է զարգացնել «քաղաքական բարոյականություն», որը ներկայացուցիչներին կտա լայն հայե-

ցողություն՝ գործելու այնպես, ինչպես նրանք կարծում են, համապատասխան կլինի իրենց ընտրողների լավագույն շահերին: Միևնույն ժամանակ, հիշյալ համատեքստում առանքային է դառնում քաղաքական ներկայացուցիչների համար հստակ սահմանների նախատեսումը: Որպես սահմանների նման հստակեցման չափանիշ՝ առաջարկվում է այն, որ ներկայացուցիչները ազատ լինեն հայեցողություն իրականացնելու հարցում, սակայն դա իրականացնեն՝ իրենց ընտրողների շահերից ելնելով, որոնք ևս ընկալվում են որպես ինքնուրույն որոշում կայացնելու ընդունակ սուբյեկտներ և ոչ որպես ներկայացուցիչների վրա դրված պատասխանատվություն, որի մասին պետք է հոգ տանել¹⁹:

Վերը շարադրվածի առումով հարկ ենք համարում նկատել, որ համաձայն լինելով մասնագիտացված կառավարման անհրաժեշտությանն ու միանշանակ ընդգծելով դրա կարևորությունը հասարակական համակարգերի հիմնական նպատակն իրացնելու տեսանկյունից, միևնույն ժամանակ ծայրահեղ ենք համարում Էլիտար ժողովրդավարության կողմնակիցների առանցքային մոտեցումն առ այն, որ ժողովրդի իշխանությունը բոլոր դեպքերում պետք է սահմանափակվի սոսկ իրեն կառավարողներին ընդունելու կամ չընդունելու հնարավորությամբ: Նման լուծումը չի հաղթահարում մարդու անձնային բնութագրից բխող մեր կողմից արդեն իսկ վերը քննարկված խնդիրները, ինչի արդյունքում չի վերանում հասարակական համակարգերի ձևախեղումների արդեն իսկ վերը ներկայացված վտանգը:

Հետևաբար, հիշյալ համատեքստում հիմնական եզրահանգումը հետևյալն է՝ ժողովրդավարության ինչպես մեծամասնության, այնպես էլ Էլիտար տեսությունների առանցքը կազմող ծայրահեղ մոտեցումները հնարավորություն չեն տալիս հաղթահարելու հասարակական համակարգերում առաջացող ձևախեղումները: Միևնույն ժամանակ, դրանցից յուրաքանչյուրն առաջարկում է առանցքային նշանակություն ունեցող առանձին տեսակետներ, որոնք բացառիկ կարևորություն ունեն ժողովրդավարության տեսությունը ամբողջականացնելու տեսանկյունից: Հետևաբար, կարծում ենք, որ հասարակական հարաբերությունների կարգավորման և հասարակական համակարգերի զարգացման առումով արդյունավետ լուծումներ կարելի է գտնել սոսկ վերջիններիս զուգակցման պարագայում, և հենց այդ հանգամանքը պետք է ընկած լինի ժողովրդավարության դոկտրինի էության հիմքում:

Մասնավորապես, ինչպես արդեն նշել ենք, մեծամասնության իշխանության իրականացման

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

հիմքում պետք է լինի մարդը՝ որպես բարձրագույն արժեք, այդ իշխանության նպատակը պետք է լինի անհատի համար ինքնարտահայտման ու ինքնադրսևորման հնարավորությունների երաշխավորումն ու վերջինիս արժևորման պահանջի իրացումը, որպիսի հանգամանքներով էլ, ինչպես նաև մարդու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով պետք է սահմանափակված լինի մեծամասնության իշխանությունը:

Միևնույն ժամանակ, առաջացող տարատեսակ խնդիրներին համարժեք լուծումներ գտնելու, կառավարման համակարգի արդյունավետությունը բարձրացնելու առումով բացառիկ կարևորություն ունի էլիտար ժողովրդավարության կողմից առաջարկվող մասնագիտացված կառավարման գաղափարը, և մեր կարծիքով, այն ևս պետք է ընկած լինի ժողովրդավարության տեսության հիմքում:

Այդ առումով հարկ ենք համարում անդրադառնալ կառավարող էլիտայի ձևավորման և վերափոխման առնչությամբ գրականության մեջ առկա առանցքային գաղափարներին: Զաղաքագիտության տեսության մեջ հիշյալ հիմնախնդրի առնչությամբ ներկայացվում է երկու հիմնական մոտեցում՝ էլիտիզմ և էլիտարիզմ: Էլիտիզմի էությունն այն է, որ իշխանություն իրականացնողների ընտրությունն իրականացվում է մերիտոկրատական սկզբունքի (բառացի՝ «արժանիների իշխանություն»), լատ.՝ *meritus* - արժանի, հուն.՝ *κράτος* - իշխանություն, կառավարում) հիման վրա: Վերջինիս էությունը լավագույն մասնագետների ընտրության մեջ է, այնպիսի անձանց, որոնք առավել կոմպետենտ են քաղաքական գործընթացների կառավարման և ղեկավարման բնագավառում: Այսպիսի մոտեցման արդյունքում էլիտան ձևավորվում է բաց մրցակցության հիման վրա՝ լավագույն մասնագետների ու կառավարողների ընտրության միջոցով, և նրանց կողմից իշխանական լիազորությունների իրականացումը ընկալվում է որպես կառավարչական աշխատանքի բաժանման գործառույթ, և ոչ կարիերային նկրտումների հիմնական նպատակ: Նշված իրավիճակում իշխանական գործառույթները պատկանում են հասարակության առավել պատրաստված և տաղանդավոր ներկայացուցիչներին, ում համար իշխանություն ձեռք բերելն ինքնանպատակ չէ: Ավելին՝ նրանք օժտված են բարձր պրոֆեսիոնալիզմով՝ անկախ նրանից՝ իրականացնում են իշխանական լիազորություններ, թե՛ ոչ:

Ի տարբերություն վերը շարադրվածի՝ էլիտարիզմը ելնում է էլիտան մասսաներից առանձնացնելու գաղափարից, ինչի արդյունքում էլիտան դի-

տարկվում է որպես փակ խավ: Տվյալ պարագայում էլիտայի ձևավորումն իրականացվում է մրցակցությունը բացառող եղանակներով՝ ժառանգման, դասային արտոնությունների, կուսակցական կամ նոմենկլատուրային պատկանելության միջոցով և այլն: Էլիտայի ներկայացուցիչների համար իշխանության ռեսուրսները մատչելի են դառնում՝ անկախ իրենց ունակություններից և կառավարման հմտություններից: Նրանք իշխանական գործառույթների կրող են դառնում կառավարող էլիտային իրենց պատկանելության շնորհիվ: Իշխանություն ձեռք բերելը դառնում է նրանց քաղաքական գործունեության էությունը և հիմնական նպատակը, իսկ կառավարման հիերարխիայում իշխող դիրքեր զբաղեցնելը թելադրված է լինում սուսկ սուբյեկտիվ շարժառիթներով (առաջին հերթին՝ փառամոլության և ամբիցիաները բավարարելու) և ոչ հասարակության, պետության, գործի շահերից ելնելով: Էլիտայի ձևավորման նման մոդելն առաջացնում է ոչ կոմպետենտ, միայն կարիերայի նպատակ հետապնդող կառավարիչներից բաղկացած իշխող խումբ, ովքեր իրենց գործունեության մեջ ծրագրավորված են երկրի կառավարման համակարգում իրենց կորպորատիվ գերակայությունը որքան հնարավոր է երկար պահպանելու նպատակով:

Հաշվի առնելով վերը շարադրվածը՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ ժողովրդավարության՝ մեր կողմից քննարկվող նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է էլիտիզմի գաղափարի հիման վրա իշխանության ներկայացուցիչների ընտրություն՝ կոմպետենտության ու պրոֆեսիոնալիզմի հատկանիշները հիմքում ունենալով:

- ¹ Տե՛ս, What Is Democracy? Editor: Howard Cincotta, <https://www.ait.org.tw/infousa/zhtw/docs/whatsdem/whatdm2.htm>
- ² Տե՛ս, նույն տեղում:
- ³ Տե՛ս, Философия: Энциклопедический словарь. — М.: Гардарики. Под редакцией А.А. Ивина. 2004. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/313:
- ⁴ Տե՛ս, Философский энциклопедический словарь. 2010. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/313:
- ⁵ Տե՛ս, Leonardo Morlino. Qualities of Democracy: How to Analyze Them. Istituto Italiano di Scienze Umane, Florence (Italy). 2009, էջ 3:
- ⁶ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջ 144:
- ⁷ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջ 17:
- ⁸ Տե՛ս, Walker Jack L. A Critique of the Elitist Theory of Democracy // The American Political Science Review, Vol. 60, No. 2 (Jun., 1966), էջ 291:
- ⁹ Տե՛ս, Concepts and Principles of Democratic Governance and Accountability. Edited by Mathias Kamp, 2011, էջ 18-19:
- ¹⁰ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջ 179:
- ¹¹ Կարևորագույն խնդիրը հիշյալ համատեքստում այն է, որ որևէ մեկը չի կարող երաշխավորել, որ հասարակության ընտրությունը ճիշտ է: Օրինակ՝ Հիտլերը իշխանության էր եկել ժողովրդավարական եղանակով՝ մեծամասնություն ստանալով ղեկսարքում (տե՛ս Գալեև Կ. Монархия и республика. Достоинства и недостатки, <http://schools.keldysh.ru/labmro/lib/projects/galeevk.htm>):
- ¹² Տե՛ս, Գալեև Կ. Монархия и республика. Достоинства и недостатки, <http://schools.keldysh.ru/labmro/lib/projects/galeevk.htm>:
- ¹³ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջ 22:
- ¹⁴ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջեր 101-110:
- ¹⁵ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջեր 101-110:
- ¹⁶ Տե՛ս, Գալեև Կ. Монархия и республика. Достоинства и недостатки, <http://schools.keldysh.ru/labmro/lib/projects/galeevk.htm>:
- ¹⁷ Տե՛ս, Concepts and Principles of Democratic Governance and Accountability. Edited by Mathias Kamp, 2011, էջ 10:
- ¹⁸ Տե՛ս, Баранов Н.А.. Современная демократия: эволюционный подход. 2008, <http://textbooks.studio/uchebnik-teoriya-politiki/elitarnaya-model-demokratii-23148.html>
- ¹⁹ Տե՛ս, Cunningham F. Theories of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջեր 92-93:

Անիտ Մանասյան
Проректор академии юстиции РА
по научной работе,
доцент кафедры конституционного права ЕГУ,
кандидат юридических наук

РЕЗЮМЕ

Идея элитизма и ее значение для эффективной реализации народовластия

Автор анализирует современные концепции демократии. Она делает вывод, что для должного восприятия понятия демократии недостаточно лишь особенность осуществления власти народом и для народа, и доктрины народовластия нуждаются в переосмыслении. Автор считает, что стержневым в данном контексте должно быть то, что демократия - это форма правления, в условиях которой источником власти является народ, власть осуществляется народом и для народа, имея в основе человека как высшую ценность и руководствуясь целью гарантирования для личности возможностей самовыражения и самореализации. Автор приходит к заключению, что власть народа не является неограниченной и должно ограничиваться основными правами и свободами человека и гражданина. Более того, анализируя элитарную концепцию демократии, автор приходит к выводу, что для достижения обсуждаемой цели необходим отбор представителей власти на основании идеи элитизма, принимаемая за основу свойства компетентности и профессионализма.

Ключевые слова: Демократия, власть народа, человек как высшая ценность, права и свободы человека и гражданина, элитарная демократия, элитизм, компетентность и профессионализм.

Anahit Manasyan
Vice-Rector of the RA Academy of Justice
for Scientific Affairs,
Associate Professor at the
Chair of Constitutional Law of YSU,
Candidate of Law

SUMMARY

The Idea of Elitism and Its Role for the Effective Realization of the Rule of People

Author analyzes the modern concepts of democracy. She draws a conclusion that for the proper perception of the notion “democracy” just the feature of implementation of power by the people and for the people is not enough, and the doctrines of democracy need to be rethought. According to the author the key point here should be the fact that democracy is a form of governance within the frames of which people are the source of power, power is implemented by the people and for the people, having in the basis the human being as the highest value and being guided by the aim of guaranteeing for the latter possibilities for self-expression and self-realization. The author concludes that the power of people is not an unlimited one and should be limited by fundamental human and citizen’s rights and freedoms. Moreover, for the realization of the discussed aim of democracy choice of representatives of power based on the idea of elitism is necessary, taking as a basis the features of competence and professionalism.

Key words: democracy, power of people, human being as the highest value, human and citizen’s rights and freedoms, elite democracy, elitism, competence and professionalism.